

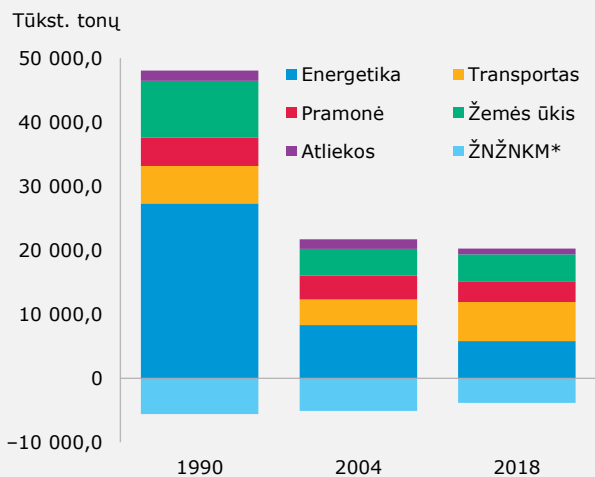
1 INTARPAS

KLIMATO KAITOS PROBLEMOS IR JŲ MAŽINIMO GALIMYBĖS LIETUVOJE

Dėl sparčios klimato kaitos pasaulyje didėja fizinių rizikų ekonomikai ir finansų sistemai išsipildymo tikimybė. Vidutinė pasaulio oro temperatūra, palyginti su buvusia prieš prasidedant pramonės revoliucijai, jau pakilo maždaug 1 laipsniu, daugiausia dėl didėjančios šiltnamio efekta sukeliančių dujų (ŠESD) koncentracijos atmosferoje². Nors 2015 m. pasiektu tarptautiniu Paryžiaus susitarimu buvo įtvirtintas siekis užtikrinti, kad vidutinė pasaulio oro temperatūra padidėtų gerokai mažiau nei 2 °C, palyginti su ikipramoninio laikotarpio lygiu, skaičiuojama, kad su dabartinėmis politikos priemonėmis iki šimtmečio pabaigos planeta gali atšilti daugiau nei 3°C³. Didėjant atmosferos temperatūrai, auga ekstremalių oro sąlygų grėsmė, o tai gali padaryti reikšmingą žalą pasaulio ekonomikos infrastruktūrai, gamybos pajėgumams, žemės ūkio derliui, sutrikdyti pasaulines gamybos ir tiekimo grandines, finansinių nuostolių gali patirti draudimo įmonės, kredito įstaigos ir investuotojai. Valstybėms gali tekti skirti dideles sumas klimato kaitos sukeltų padarinių likvidavimui, paramai nukentėjusiesiems, dėl to gali mažėti finansavimas viešosioms paslaugoms, didėti poreikis didinti mokesčius ar daugiau skolintis. Tai gali kelti ir socialinių iššūkių, pavyzdžiui, skaičiuojama, kad, pasaulio oro temperatūrai pakilus 5 °C, prieglobsčio paraiškos ES galėtų išaugti vidutiniškai 175 proc.⁴

Didžiausia pažanga mažinant šiltnamio dujų emisijas pasiekta per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį.

A pav. Metinės ŠESD emisijos Lietuvoje pagal šaltinį

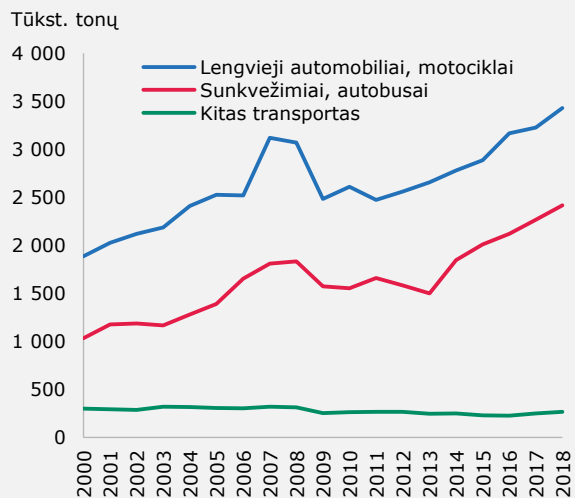

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

*Žemės naudojimo, žemės naudojimo keitimo ir miškininkystės sektorius – neigiami skaičiai rodo ŠESD absorbciją.

Kelių transporto generuojamos šiltnamio dujos pastaraisiais metais didėja ypač sparčiai.

B pav. Metinių ŠESD emisijų Lietuvos transporto sektoriuje raida

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Didėjant grėsmėms, auga poreikis sparčiau mažinti ŠESD emisijas – tai neaplenks ir Lietuvos.

Perėjimas prie klimatui neutralios ekonomikos tampa ES prioritetu. EK pernai paskelbė Europos žaliajį kursą, kuriuo nustatytas tikslas iki 2050 m. Europai tapti poveikį klimatui neutralizavusiu žemynu. EK taip pat sieks padidinti ŠESD emisijų sumažinimo iki 2030 m. tikslą nuo dabartinių 40 iki 55 proc. (palyginti su 1990 m.). Lietuva šiuo metu yra įsipareigojusi iki 2030 m. ES apyvartinių taršos leidimų prekybos sistemoje nedalyvaujančiuose sektoriuose išmetamą ŠESD kiekį sumažinti 9 proc., palyginti su 2005 m.

² IPCC (2018). Global Warming of 1.5°C, Special Report. Nuoroda [čia](#).

³ Climate Action Tracker (2019). Nuoroda [čia](#).

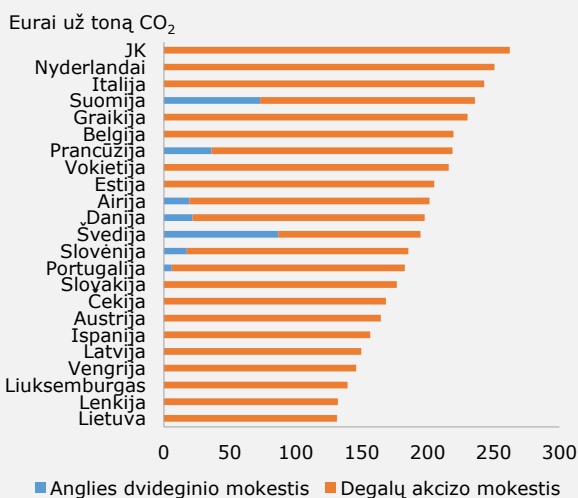
⁴ Missirian A. ir Schlenker W. (2017). Asylum applications respond to temperature fluctuations. Science, 358(6370), 1610–1614. Nuoroda [čia](#).

lygiu. Vis dėlto ŠESD emisijų tendencijos šalyje signalizuoja, kad Lietuvai gali būti sudėtinga pasiekti šį tikslą. Nors nuo Nepriklausomybės atgavimo Lietuvoje į atmosferą išmetamų ŠESD kiekis sumažėjo daugiau nei perpus (daugiausia dėl sumenkusių ŠESD emisijų energetikoje ir žemės ūkyje), nuo 2000 m. didesnės pažangos mažinant ŠESD emisijas nepasiekta.

Prie menkos Lietuvos pažangos mažinant ŠESD emisijas daugiausia prisidėjo sparčiai augusios emisijos transporto sektoriuje. 2004–2018 m. ŠESD kiekis minėtame sektoriuje padidėjo 53 proc. (žr. B pav.) ir jame 2018 m. buvo išmesta beveik 1/3 visų šalies ŠESD. Tokį spartų ŠESD kiekio augimą transporto sektoriuje, tikėtina, lėmė didėjantis ir gana senas bei taršus privačių automobilių parkas (pvz., vidutinis lengvųjų automobilių amžius – 15 metų⁵), intensyvus automobilių naudojimas (pvz., 2017 m. Lietuvoje viešuoju transportu naudojosi mažiausiai keleivių ES – tik apie 9 %, o vidutiniškai ES – apie 17 %) ir ypač sparti krovinių gabenimo veiklos plėtra. Be transporto sektoriaus, ŠESD 2004–2018 m. sumažėjo 20 proc. Tai lėmė sumenkusios ŠESD emisijos energetikos, atliekų ir pramonės sektoriuose, o ŠESD žemės ūkyje minėtu laikotarpiu reikšmingai nepakito. Žemės ūkyje generuojama maždaug penktadalis visų šalies ŠESD. Tai, kad Lietuvoje yra erdvės ŠESD emisijų mažinimui, rodo aukštas ŠESD intensyvumo rodiklis – vienam eurui šalyje sukurtos pridėtinės vertės tenka 2,3 karto daugiau ŠESD nei vidutiniškai ES. Ypač aukštas ŠESD intensyvumas, palyginti su ES vidurkiu, stebimas tokiose veiklose kaip transportas, žemės ūkis bei vandens tiekimas ir atliekų tvarkymas (žr. D pav.). Be to, Lietuvoje 2008–2018 m. šiltnamio dujų intensyvumas sumažėjo mažiausiai visoje ES – tik 9, o ES – vidutiniškai 25 proc.

Keliuose išmetamų CO₂ dujų apmokestinimas yra vienas mažiausių Europoje.

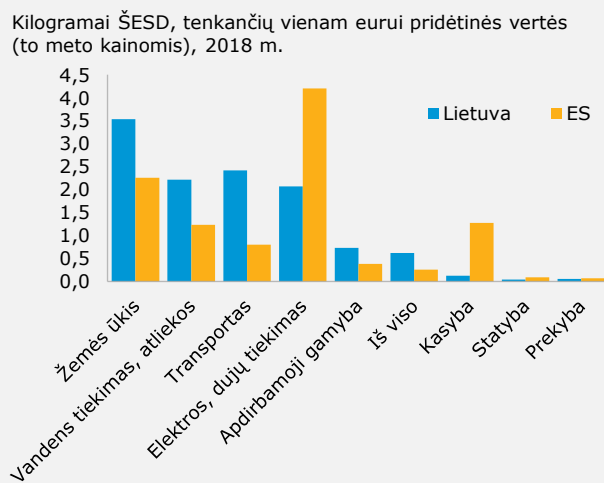
C pav. Vidutiniai CO₂ ir degalų akcizų mokesčių tarifai keliuose išmetamoms dujoms 2018 m.

Šaltiniai: EBPO *Taxing Energy Use 2019: Taxes for Climate Action*.

Lietuvoje šiltnamio dujų intensyvumas daugelyje veiklų didesnis nei vidutiniškai ES.

D pav. ŠESD intensyvumas pagal ekonomines veiklas

Šaltiniai: Eurostatas.

Siekiant įgyvendinti išmetamo ŠESD kiekio mažinimo įsipareigojimus, ypač jei jie būtų dar padidinti, svarbus vaidmuo gali tekti fiskalinėms priemonėms. Taršos apmokestinimas yra laikomas efektyviausiu būdu sumažinti taršą⁶, tačiau ši galimybė Lietuvoje nepakankamai panaudojama. CO₂ paprastai apmokestinamas įvedant mokestį iškastiniam kurui, taikomą priklausomai nuo jo generuojamo CO₂ kiekio, arba per CO₂ emisijų ribojimo ir prekybos sistemą. Vienas iš pastarojo mechanizmo pavyzdžių – tai ES apyvartinių taršos leidimų prekybos sistema (ATLPS). Tačiau dėl gana

⁵ Lietuvos Respublikos Nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021–2030 m.

⁶ Tarptautinis valiutos fondas (2019). Fiscal Monitor: How to Mitigate Climate Change. Nuoroda [čia](#).

sudėtingo sistemos veikimo ne visos ES įmonės privalo joje dalyvauti, todėl ES tik apie 45 proc. generuojamų CO₂ emisijų yra apmokestinamos tokiu būdu⁷. 2017 m. ES ATLPS dengė tik apie 30 proc. Lietuvos ŠESD emisijų⁸. Dėl šios priežasties kai kurios ES šalys taiko ir CO₂ mokesčius. Kitaip nei viešosios investicijos ar taršos reguliavimas, tokiems koreguojantiems mokesčiams būdinga dviguba nauda – jie ne tik koreguoja rinkos ydas, bet ir generuoja mokesčines pajamas ir taip sumažina pajamų iš ekonomikai labiau žalingų mokesčių poreikį. Nepaisant CO₂ mokesčio galimybių, Lietuvoje tokio atskiro mokesčio nėra ir, net įvertinus degalams taikomus akcizų mokesčius, keliuose išmetamos CO₂ dujos Lietuvoje yra apmokestinamos bemaž mažiausiai ES (žr. C pav.). Didesnį taršos mokesčių priimtumą visuomenėje ir sėkmę juos įgyvendinant galėtų padėti kompensuojančių mechanizmų pažeidžiamiausioms visuomenės grupėms taikymas, ekonominį aktyvumą labiau slopinančių mokesčių (pvz., darbo) mažinimas, taršos mokesčių didinimo laipsniškumas ir prognozuojamumas. Siekiant klimato tikslų, Lietuvai aktualu ne tik daugiau apmokestinti taršą, bet ir atsakyti šiuo metu taikomų mokesčių lengvatų iškastiniam kurui, pavyzdžiui, mažesnio akcizų tarifo žemės ūkio veikloje naudojamam dyzelinui, lengvatinio PVM tarifo šilumos energijai ir pan.

Nuo pandemijos nukentėjusių ekonomikų fiskalinis skatinimas suteikia galimybę ne tik paskatinti ekonomikos augimą, bet ir pakreipti ūkio transformaciją klimatui draugiška kryptimi. Investicijoms į švarią fizinę infrastruktūrą, pastatų energetinį efektyvumą, švietimą, gamtinį kapitalą bei į aplinkai draugiškus mokslinius tyrimus ir technologinę plėtrą⁹ būdingas ne tik aukštas multiplikatoriaus efektas, bet ir pozityvus poveikis klimatui¹⁰. Ateities ekonomikos DNR plane, skirtame pandemijos paveiktai ekonomikai skatinti, investicijoms į klimato kaitos mažinimą ir energetiką 2020–2021 m. numatyta skirti 927 mln. Eur, t. y. beveik 15 proc. visų plane numatytų lėšų. Dar didesnį poveikį ekonomikai ir klimato tikslų įgyvendinimui gali turėti ES lyderių liepos mėn. sutartas ekonomikos skatinimo paketas, kuriame ES klimato srities tikslams įgyvendinti numatyta skirti bent 30 proc. visų 2021–2027 m. daugiamečių finansinės programos (1 074,3 mlrd. Eur) ir priemonės *Next Generation EU* (750 mlrd. Eur) lėšų¹¹.

Lietuvai svarbu tikslingai nukreipti šias lėšas į tas veiklas, kur galima būtų daugiausia sumažinti ŠESD emisijas, tačiau būtina valdyti ir perėjimo rizikas. Pavyzdžiui, investicijos į modernų švarų viešąjį transportą, švarias privačias transporto priemones ir joms būtinos infrastruktūros plėtrą galėtų sumažinti transporto sektoriaus priklausomybę nuo iškastinio kuro ir ŠESD emisijas transporto sektoriuje. Klimatui draugiškos investicijos, pavyzdžiui, į švarios energijos technologijų kūrimą, vystymą bei susijusių produktų, kurių poreikis ateityje bus linkęs didėti, gamybą, galėtų padėti Lietuvai ne tik spręsti klimato kaitos problemas, bet ir padėti šalies ekonomikai kilti vertės grandine. Tačiau ne mažiau svarbu valdyti ir perėjimo prie klimatui mažiau žalingos ekonomikos rizikas, pavyzdžiui, padidėjusio struktūrinio nedarbo bei geografinių ekonomikos raidos netolygumų. Todėl svarbu nedelsiant parengti perėjimo prie klimatui draugiškos ekonomikos planą ir jį įgyvendinti, identifikuojant darbuotojus bei regionus, kuriuos galėtų labiausiai paveikti tokia ekonomikos transformacija, numatant kompensuojančius mechanizmus, užtikrinant efektyvų darbuotojų perkvalifikavimą, naujų darbo vietų kūrimą klimatui draugiškose veiklose. Toks pasirengimas ypač svarbus siekiant užsitikrinti visuomenės palaikymą ir sėkmingai įgyvendinti klimato politikos priemones.

⁷ Tarptautinis valiutos fondas (2019). Fiscal Monitor: How to Mitigate Climate Change. Nuoroda [čia](#).

⁸ Europos Komisija, Country Fact Sheet: Lithuania Nuoroda [čia](#).

⁹ Mažų ir vidutinių pajamų šalyse svarbios investicijos ir į kaimiškas vietas, ypač į tvarią žemdirbystę, ekosistemų atnaujinimą bei švarios energijos įrangos diegimą.

¹⁰ Hepburn, C., O'Callaghan, B., Stern, N. Stiglitz, J. and Zenghelis, D. (2020). Oxford Review of Economic Policy, 36(S1). Nuoroda [čia](#).

¹¹ Europos Vadovų Taryba, 2020 liepos 17–21 d. susitikimo išvados <https://www.consilium.europa.eu/media/45130/210720-euco-final-conclusions-lt.pdf>